

Perspektivikus szociológia Angelusz Róbertről, aki előttünk jár

Éber Márk Áron

ebermark@tatk.elte.hu

Angelusz Róbertről mindenkinek van legalább egy kedves, személyes története. Barátai, kollégái, pályatársai és tanítványai mesélik most ezeket egymásnak szomorúan, mégis derűvel emlékezve. Nem pusztán szakmai kiválósága és életműve, de emberi kvalitásai is nagyra teszik – emlékeznünk kell rá. Én most mégsem a múlt felé fordulok. A fiatalabb generáció tagjaként azon gondolkodom, mit kell nekünk megőriznünk és továbbvinnünk Angelusz Róbertből. Olyan társadalomkutató volt, akinek az öröksége nem pusztán „ápolandó”; megközelítésmódja, kutatói-tudósi szerepe követendő, folytatandó is a fiatalabb nemzedékek számára. Angelusz Róbert él. Bennünk és velünk él a jövőben is. Amit ránk hagyott: egy perspektivikus szociológia. Perspektivikus, mert folytonosan reflektál az elemzés tárgyául szolgáló cselekvő és gondolkodó ember látóterére és a kutatási folyamat ismeretelméleti problémáira – elemző és elemzett társadalmi látásviszonyaira egyaránt. És perspektivikus ez a szociológia annyiban is, hogy a vizsgálódás általa művelt formájának *valóban van jövője*. Ha van valami ebben a szakmában, aminek biztosan vannak távlatai, akkor az Angelusz Róbert empirikus szociológiája.

A hetvenedik születésnapjára készült kötet végén, publikációs jegyzékét böngészve keresem a gyújtópontot (lám, ez is egy optikai metafora!): vajon hol található az a gondolati mag, ami felől nézve megérthető az életmű egésze? Mi fűzheti össze csaknem négy évtized termését? Írt sajtóról és médiáról, a köztudat és közgondolkodás, a közvélemény formálódásáról, nyilvánosságról, tömegkommunikációról, választói magatartásról és szavazói részvételtől *egyfelől*. És sokat írt rétegződésről, struktúráról, nagycsoportokról, kapcsolathálózatokról *másfelől*. A választ ő maga adta meg: a társadalmi látásviszonyok kutatása, a társadalomoptika, egyfajta (továbbgondolt) empirikus tudásszociológia foglalkoztatta igazán. Az első kérdése mindig ez: mit gondolnak az egyének? Hogyan formálnak (vagy nem formálnak) véleményt, hogyan gondolkodnak? Ha cselekszenek, mit forgatnak a fejükben? A második kérdés, a szociológiai megértés és magyarázat ezt követi:

milyen társas tényezőktől függ, hogy mit gondolnak, hogyan vélekednek? A társadalomszerkezet (mint a társadalmi viszonyok összessége, vagy mint a társas kapcsolatok hálózata) hogyan teszi érthetővé ezt, hogyan adható erre magyarázat? A társadalmi struktúra, a rétegződés mely szegmensére kell visszavezetni a véleményeket és megnyilatkozásokat, hogy megérthessük és megmagyarázhasuk, miért azt gondolják, amit gondolnak? Miért azt teszik, amit tesznek?

Hát persze! – mondhatjuk –, nincs ebben semmi különös, hiszen éppen ez a szociológiai magyarázat modellje. De valóban olyan magától értetődő, hogy valaki egész szakmai pályafutása alatt erre törekszik, ezen dolgozik? Következésképpen, *empirikus* vizsgálatok sorában, a legkülönbébb elméleti irányzatok elmélyült ismeretével, kreatív felhasználásával és kombinálásával? Biztos matematikai-statisztikai háttértudással, a társadalmi jelenségek megismerésének lehetőségfeltételein rendre eltűnődve, az elméleti megközelítéseket Marxtól Parsonsig, a sajtótörténettől Nan Linig, a világrendszer-elmélettől a német életstílus-kutatói irányzatig és a hallgatás spirálja tézisig szelvében-hosszában átfogva, kutatásai során mindvégig logikai következetességre törekedve? Magától értetődő, hogy egy kutató ilyen erudícióval műveli tudományát? Ha nem, akkor kezdhettek csak igazán becsülni őt: van mit tanulnunk tőle, magásra tette a lécet.

Ha csak tehette, strukturális magyarázatra törekedett – s ez máris érthetővé teszi, miért gondolta a társadalmi struktúra és rétegződés témakörét a szociológia esszenciájának. A társadalomkutatónak, ha jól végzi a dolgát, végső soron társas-társadalmi tényezőkből kell magyarázatot adnia az általa vizsgált jelenségekre, a társadalomszerkezet-felfogások pedig éppen e tényezőegyüttes konceptualizálásához nyújtanak nélkülözhetetlen segítséget. Mint a társadalmi struktúra tárgyának oktatójától, ilyenformán megtanulhattuk tőle, hogy a főbb struktúraelméletekkel és -kutatásokkal azért kell tisztában lennünk, hogy szociológiai magyarázattal szolgálhassunk. A makroösszefüggések megértése így módon még akkor is szükséges, ha a módszertani individualizmus keretein belül magát a társadalom szerkezetét is magyarázatra szorulóknak tartjuk.

Társadalomoptikájával ugyanakkor túl is kívánt lépni a „hagyományos” tudásszociológiai megközelítésen. Mint *A láthatóság görbe tükrei: társadalomoptikai tanulmányok* c. könyve bevezetőjében írja: „A társadalmi struktúrában elfoglalt pozíciók látószögeinek és a partikuláris ideológiák fénytörésének tanulmányozása mellett elemzés tárgyává kell tenni a látókörbe kerülő tárgy optikai sajátosságait, kiterjedését, komplexitását, rejtőzködő vagy áttetsző jellegét, a tömegkommunikáció kultivációs hatását, az életvilág közegében mozgó ember hibás mintaválasztásait, és mindazokat a torzító feltételeket, amelyek a társadalmi látásviszonyokat korlátozzák” (7–8. old.). A társadalmi láthatóság és a látásviszonyok szociológiája ilyen módon „...azon a feltevésen alapszik, hogy a társadalmi struktúra és rétegződés változatlanul jelentős befolyása mellett a látásviszonyok alakulásában megnövekszik a nyilvánosság és a kommunikáció szerepe” (7. old.).

Tardos Róberttel végzett kommunikációs-interakciós rétegződésvizsgálata, választáskutatásai és politikai magatartás-vizsgálatai – mivel cselekvések

magyarázatát is magukban foglalják – a szó szoros értelmében természetesen túlmutatnak mind az empirikus tudásszociológián, mind a látásviszonyok elemzésén. Kulturális-kommunikációs stratifikációkutatásuk deklarált célja mégis egy kifejezetten tudásszociológiai szempontú rétegződésmóddal konstruálása, mint ahogy a választói tömbök rejtett hálózatainak feltárásával is elsősorban a politikai véleményformálás és meghatározó összefüggéseit kutatják. És miközben társadalmi nagycsoportok, hálózatok, választói tömbök, illetve kulturális-interakciós blokkok körvonalait tapogatják, rendre választ keresnek arra a tudásszociológiai kérdésre is, hogyan jönnek létre, maradnak fenn, termelik újra magukat ezek a mégoly homályos kontúrokkal rendelkező csoportok mint sajátos „értelmezési közösségek”.

Angelusz Róberttől mint tanártól is sokat tanulhatunk. Nagy színészekről mondják, hogy nem is kell játszaniuk: elég, ha színen vannak, a jelenlétükkel úgymint mindent kifejeznek. „Nonverbális kommunikáció” – mondhatnánk némiképp leegyszerűsítően, a szakma nyelvére próbálva lefordítani a dolgot. Az óráinak mindig volt valamiféle szeretetteljes, buddhai légköre. Többekről tudok, akik nem azért jártak az óráira, mert az ott elhangzottak foglalkoztatták őket. Vagy nem pusztán azért. Sokan megnyugodni, „sütkérezni” jártak hozzá, mert a kisugárzása, jelenléte végtelenül megnyugtató, befogadó volt. Bölcsességet és az élet szeretetét sugározta. Szó szerint jó volt a közelében lenni és hallgatni, ahogyan „Kedves Hallgatóim!” megszólítással beszélni kezdett, ahogyan lassan, meditatíván merült el a témájában. Ahogyan gesztikulált, kezeivel is mutatva-fejtve-elemezve a vizsgált jelenséget. Általában – azt hiszem, ez jellemző volt rá – a szó szoros értelmében lassan tette, amit tett. Nemigen láthattuk rohanni, kapkodni, nem akart semmin „túl” lenni. Lassan beszélt, de sohasem unalmasan, mindig éppen ott tartott gondolatmenetében, ahol éppen tartott. Így tudott mindig jelen lenni, sohasem előresietve, kapkodva. Miközben a szakmáról beszélt, azt is megtanította, hogyan kell élni, szemlélni a világot, hogyan kell elfogadóan és szeretettel viszonyulni másokhoz és önmagunkhoz. Mondhatja bárki, hogy ez nem tartozik a tárgyhoz, Angelusz Róberttről mint tudósról, kutatóról és tanárról illik e fórumon beszélni. De mi más tesz jó tudóssá, kutatóvá, tanárrá valakit, ha nem ez az alapvetően „buddhai” életszemlélet és világhoz való viszony? Az alapos megfigyelés, az elmélyültség, a lassú, nyugodt gondolatmenet, a részletek iránti érdeklődés, miközben az egészet sem tévesztjük szem elől? A másakra való odafigyelés, megértés és támogatás, ha konzultált valakivel? Ezt kell megtanulnunk nekünk, fiatalabbaknak. Nem csak emlékét, lényét is magunkban kell őriznünk, és tovább kell vinnünk. Angelusz Róbert él – előttünk jár, és mi követjük őt.